

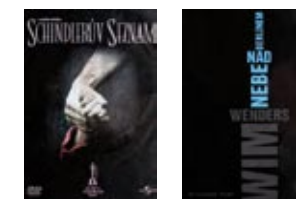

Láska tanečnicků
Loveparade
proměnila bohyni
válečných vítězství
v anděla

Továrna Oskara Schindlera
na smaltované hrnce pomohla
přežít stovkám Židů

Text a foto **Günter Bartoš**

FILM / REPORTÁŽ

Tohle město, tohle místo, tenhle film...

Filmaři si pro natáčení filmů vybírají zajímavá a fotogenická místa. Setkání fiktivního filmového světa s reálným prostředím ovšem nemusí zůstat bez následků.

Kazimierz, před válkou duchovní a intelektuální centrum polských Židů, prožil před příjezdem filmařů desetiletí úpadku

Na ty záběry se nedá zapomenout. Vojáci ženou nahé, vyděšené ženy do sprch, děvčátko bloudí po polorozbořených ulicích ghetta během policejního zátahu, Židé přicházejí do koncentračního tábora Plaszow po cestě postavené z náhrobků... Steven Spielberg ve filmu Schindlerův seznam zprostředkoval hrůzu genocidy jako nesnesitelně neosobní a efektivní způsob vyvražďování východoevropských Židů. Film dostal sedm Oscarů, vydělal přes 300 milionů dolarů a měl ještě jeden neočekávaný efekt. Přitáhl pozornost k zapomenuté krakovské čtvrti Kazimierz, v níž se některé scény natáčely.

Zmizelá čtvrt' Kazimierz

Kazimierz, před válkou duchovní a intelektuální centrum polských Židů, prožil před Spielbergovým příjezdem desetiletí úpadku. Po válce se do zcela vyprázdněné čtvrti nastěhovaly sociálně slabší vrstvy a Kazimierz se stal místem se špatnou pověstí. Zanedbané stavby se bouraly, prázdné parcely se nechávaly ladem nebo byly zastavěny socialistickými činžáky bez ohledu na charakter místa, jak je vidět v bezprostřední blízkosti Izákovy synagogy. Když si odmyslíme sakrální stavby, můžeme mít stejný pocit jako na pražském Žižkově nebo v Holešovicích.

Historicky cenné místo bylo zapsáno na seznam UNESCO již v roce 1978, ale teprve celosvětový ohlas Schindlerova seznamu znovu objevil jeho krásu a skrytý potenciál pro širší veřejnost. Ospalá a zanedbaná čtvrt' začala být v módě jako nekonformní kulturní alternativa k centru Krakova a později jako místo, kde se dá vydělat na turistech. Ti sem po uvedení filmu v roce 1993 začali masově přijíždět z USA a Izraele.

Dnes je Kazimierz konzumován cestovním ruchem podobně jako centrum Krakova nebo Prahy. Chodci se vyhýbají skupinám turistů jako na Staroměstském náměstí, přízemí domů obsadily ryze turistické kavárny, pizzerie a creperie, v synagogách se střídají výstavy a koncerty. Cetky s židovskou tematikou jsou všudypřítomné. Vláček jako z Disneylandu doveze turisty za řeku Vislu k dochované továrně s cedulí „Fabryka Oskara Schindlera – Emalia“. Původně se jmenovala „Deutsche Emailwarenfabrik“ a ve filmu se také objevila. Dnes tady žádné hrnce nevyrobí, návštěvníci si však mohou prohlédnout kancelář Oskara Schindlera a dlouhé schodiště, které k ní vede.

Ale zpět do centra Kazimierze. U hřbitova poblíž synagogy Remuh pracuje starší muž. Hřbitov byl evidentně vykradený, na kdejakém venkovském hřbitůvku naleznete více zajímavých náhrobků než dnes tady. Z místního hřbitova se však

Šest století existoval židovský Krakov.

stala turistická atrakce. Udělám pár fotografií a ptám se, jestli Kazimierz ještě můžeme považovat za židovskou čtvrť. „Ani židovskou, ani polskou,“ odpovídá dělník a posílá mě přes ulici pro pivo. Když se napije, nasměruje mě do nedaleké synagogy za rabínem, který prý odpoví na mé otázky. Cestou míjím tři byznysmeny v černých oblecích. Vypadají trochu jako mafiáni z filmů Quentin Tarantina, ale jejich kulaté a naducané slovenské obličejy je prozrazují.

Do synagogy Remuh se vstupuje z ulice Szeroka, která nezapře své jméno – je velmi široká, připomíná spíš malé náměstí. Spielberg tady točil scény selekce obyvatel ghetta podle fyzických a profesionálních dispozic, což rozhodovalo o jejich bytí či nebytí. Ulicí uzavírá Stará synagoga, v Polsku vůbec nejstarší. Postavili ji pravděpodobně Židé, kteří utekli z Prahy po pogromu v roce 1389. Kromě několika obytných domů tu stojí ještě tři hotely a hned několik restaurací s „kuchyní inspirovanou židovskou tradicí“. Košer to ale není. Ulici lemují falešné poutače a výlohy židovských obchodů, které tu byly před válkou: Abraham Rattner – kupec, Aron Weinberg – obchod s galanterií, Benjamin Holcer – truhlář... Malé krámky jsou však ve skutečnosti dnes jednou velkou restaurací a pana Rattnera ani pana Holcera už tu nepotkáte.

Rabín a kabalista Boaz Pash pochází z Jeruzaléma. Působil

v Sao Paulu, na Ukrajině, v Indii, v Lisabonu. Do Krakova přišel pomoci lidem židovského původu navázat na to, co ztratili v minulosti: „Nebude to stejné jako před lety, ale kontinuita 700 let staré komunity zůstane zachována.“ Teď postává před synagogou Remuh, kouří cigaretu a baví se se svými lidmi. Polština střídá angličtinu, občas padne hebrejské slovo. Jen v synagogách Tempel a Remuh se pravidelně čte Tóra a za pár minut začne bohoslužba. Turisté jsou slušně, leč důrazně vykázáni z malého nádvoří za bránu – a já s nimi.

V Schindlerově seznamu esesák Amon Goeth pateticky říká svým vojákům: „Šest set let existoval židovský Krakov. Po dnešním večeru těch šest set let bude už jen pověst.“ Vzápětí následuje noc z 13. na 14. března 1943 a likvidace ghetta (ve skutečnosti se to nestalo přímo v Kazimierzi, ale v sousední čtvrti Pogorze), Židé jsou převezeni do koncentráku.

Krakovská židovská obec čítá dnes jen okolo 150 členů. Spisovatel Henryk Halkowski označil v rakouském Die Presse Kazimierz za židovský Disneyland, za místo bez identity: „Pro Židy už Kazimierz není židovský, pro Poláky není polský. Každý se snaží jenom vydělat.“ Kazimierz dnes asi nejvíc patří turistům, tedy nikomu. Ekonomický aspekt vítězí, prázdnost po zmizelých Židech zůstává. Amon Goeth měl v něčem bohužel pravdu. Naštěstí ne úplnou.

Kdysi zde žili pánové Weinberg, Nowak a Holcer, ale to už je dávno...

Stačila jedna noc, a z těch staletí je pověst.

Andělé nad Berlínem

Kazimierz si „zahrál“ ghetto v Schindlerově seznamu a tím jeho filmová sláva nejspíš končí. Ulice Szeroka ještě posloužila v „béčkové“ kriminálce Vinci režiséra Machulského, která do dějin filmu rozhodně nevstoupí.

Německá metropole Berlín je na tom lépe. První velké filmové ateliéry UFA byly založeny už v roce 1917 a vyrostly v největší továrnu na umění v Evropě. Berlín zůstal jedním z center německého filmového průmyslu i po rozdělení Německa. V jeho ulicích se natočilo hodně dobrých filmů (jen z poslední doby: Lola běží o život, Bourneův mýtus, Životy těch druhých atd.). Ovšem žádný nezachytil atmosféru města tak jako film Wima Wenderse Nebe nad Berlínem.

Wenders vypráví příběh dvou andělů Damiela a Cassie-la, přičemž první jmenovaného jeho andělská existence už nebaví a chce se stát člověkem. Andělé mohou létat, volně se pohybovat v prostoru a jsou přítomni od počátku světa, a tudíž vše pamatují. Těchto vlastností režisér mistrně využívá. Ukazuje město v dlouhých leteckých záběrech, skrze mračna, jak je andělé vidí nebo by mohli vidět. Zároveň se Damiel a Cassiel pohybují v bezprostřední blízkosti lidí – v bytech, na ulicích, v metru. Pozorují jejich příběhy, naslouchají jejich myšlenkám. A do třetice se andělé pohybují v historickém čase, spolu s nimi vidíme začátek dějin města, úsvit, a nejdramatičtější událost v jeho historii – dobytí a zničení Berlína za války, soumrak. Divák tak nahlíží každodenní život města a obyvatel v jeho intimitě, zároveň je přítomný filozofující odstup, hledání významů události, jejich smyslu. Obrazy a významy se spojují v těžko definovatelný pocit a dojem. Kdo byl v Berlíně, může potvrdit – Wendersovi se podařilo natočit jeho genius loci.

Berlín leží v rovině, Damiel a Cassiel pozorují město a jeho obyvatele z vyvýšených míst, z vertikál, které ostatně významově míří k transcendentě. Vedle střechy rozbombardovaného kostela císaře Wilhelma v centru Západního Berlína je takovým místem sloup vítězství Siegessäule, se zlatou sochou bohyne Victorie, lidově nazývanou Goldelse. Původně stával blízko Reichstagu, v roce 1939 jej přestěhovali na velkou křižovátku Grosser Stern v parku Tiergarten, a tím unikl zničení.

Je to trochu paradox. Památník na oslavu vítězných krvoprolití, který „zdobí“ pozlacené hlavě kanónů z několika válek, se stává andělskou pozorovatelnou. V devadesátých letech pod ním tančí miliony lidí na obrovské technoparty Loveparade, připomínající pohanské bakchanálie. Polonazi tanečníci lásky a oficiální hymna akce, skladba For An Angel od dýdžeje Paula van Dyka, dokládají změnu vnímání místa. Kdo by v něm dnes viděl oslavu prušáckého militarismu? Většinu lidí evokuje Victoria svými zlatými křídly anděla. Damiel sedával na rameni Victorie ve svém osamění a určitá osamělost a izo-

Most Oberbaum se jako dominanta Berlína objevuje ve filmech velmi často

Věž kostela císaře Wilhelma v samém centru Berlína. Jen děti vidí anděly na její střeše.

Postupimské náměstí dnes patří manažerům a úředníkům, nikoli andělům

Bylo to *živé místo*, kde se lidé rádi scházeli.

lovanost je místu vlastní, pokud se zrovna nekoná Loveparade nebo nějaká demonstrace. Sloup stojí uprostřed kruhového objezdu, vedou k němu čtyři temné podchody, projektované Hitlerovým dvorním architektem Albertem Speerem. Dnes tam kromě turistů a fetišáků nikdo moc nechodí.

Nebe nad Berlínem se natáčelo v roce 1987, v ještě rozděleném Berlíně. Neexistovala hudba techno ani Loveparade. Dlouhá ulice 17. června, mířící od památníku k Postupimské bráně, je na filmovém záběru takřka prázdná, nejedí po ní skoro žádná auta. Na jejím konci byla zeď a za ní šedivé komunistické vězení – Východní Berlín. Napravo pak obrovská volná plocha, před válkou nejrůznější místo – Potsdamer Platz.

Jedna z postav filmu, vypravěč Homér, ztělesněný devadesátiletým Kurtem Bois, hledá na této prázdné pláni Potsdamer Platz: „Bylo to živé místo, tramvaje a omnibusy tažené koňmi a dvě auta, moje a to z obchodu s čokoládou.“ Kavárnu Josty, kam si chodil odpoledne poklábat a pozorovat publikum,

nebo obchod s tabákem Lease a Wolf, kde si vždy vykouřil cigáro, už starý herec nenašel. Jen vysokou zeď pomalovanou graffiti a za ní siluetu východoberlínské televizní věže. „To nemůže být Postupimské náměstí. Nepřestanu, dokud ho nenajdu!“

Dnes Postupimské náměstí zase stojí, nejlepší architekti světa zde vybudovali své nejhorší stavby – říkají Berlínčané. Hypermoderní budovy působí účelně, studeně a neútně, tady se už lidé nedávají jen tak do řeči. Je to prostor pro uspěchané profesionály v perfektních oblecích, nikoli pro shrbené kulhající staříky jako byl Kurt Bois. Určité smíření a krásu přináší až soumrak, kdy světla mrakodrapů a tmavnoucí obloha trochu skryjí technologickou ultramodernost. V nejasných konturách je možné snít a fantazírovat. Třeba o tom, jak andělé Damiel a Cassiel volně procházeli Berlínskou zdí a žádní policajti ani agenti STASI jim v tom nemohli zabránit. Dva roky po uvedení filmu se zeď stala prostupnou i pro obyčejné smrtelníky. Určitě i jejich zásluhou. ■

Foto: Günter Bartoš